

державного дефетизму, а не в зовнішніх обставинах. Українцям як расі притаманна *здатність до відпорності*, тому цим і треба користуватися надалі.

У розвідці „Призначення України” уяскравлене бачення Ю.Липи української національно-визвольної ідеї (у його термінології – „расових генеральних ідей”). Він розглядає як історію духовного світу українців, так і пріоритети розвитку нації. Ю.Липа вважає необхідним вивчати українські генеральні ідеї, оскільки вони є виявом українського расового „я”. Головним завданням політики рас є, на думку письменника і науковця, гармонізація усіх основних домішок раси – трипільських, елінських, готських. Щодо геополітичних акцентів, то ключовою расовою ідеєю є і має бути орієнтація на вісь північ-південь. Основною расовою функцією є державотворення. Складником української державності вважає родину та ієрархію інших груп. Допомога і всеприсутність Бога є незаперечним твердженням у світорозумінні дослідника. Ще однією ідеєю Ю.Липа називає відчуття повноти існування своєї раси і краю, так зване відчуття серединності, що виявляється в обороні рідного, погляді на все „з нутра раси” і сприйнятті традицій. Вождем же є високоморальна особистість із потягом до справедливості. Письменник наголошує на необхідності опертя на еліту, яка спроможна відчувати расу як цілість. Поки що Ю.Липа пов’язує всі свої сподівання із Західним П’ємонтом (Галичиною).

Головним завданням-призначенням України, на думку історіософа, є „збудити енергію одиниці, гармонійно сполучити з енергією цілої раси і, що найважливіше, дати ритм постійної продуктивності цілої державної збірноти” [2, 176] і дбати, „щоб кожен її громадянин був на своїм місці, тобто там, де може вказати якнайбільшу продуктивність” [2, 177].

Віра як генеральна ідея пронизує всі міркування Ю.Липи. Головне – вірити, прагнути і досягати. Він вважає, що є всі передумови, всі дані для того, щоб після епох англо-саксонської, римської, германської „постав світ четвертої великої раси в Європі, української раси” [2, 247], бо Українська держава є моральною віссю народів між Балтією, Кавказом і Уралом. Вагомим кроком до майбуття нації є чин, а не пасивність: постійне вдосконалення, самокритичність, пошук відповідей на причини поразки після невдалої спроби державотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільницький М. Не за критеріями інших / М.Ільницький // Юрій Липа: голос доби і приклад чину: Збірник наукових праць. – Львів: Львівський національний університет ім.І.Франка, 2001. – С.29-35.
2. Липа Ю. Призначення України / Юрій Липа. – Львів: Просвіта, 1992. – 272 с. – (Першотвір).
3. Івашків В. Пантелеймон Куліш в оцінці Юрія Липи / В.Івашків // Юрій Липа: голос доби і приклад чину: Збірник наукових праць. – Львів: Львівський національний університет ім.І.Франка, 2001. – С.47 – 52.

УДК – 811.161.2’373.23:82-94 «18/19»

*Милій і добрій мойй Наставниці
Антоніні Яківні Мановицькій
Як знак шаноби та вдячності*

МІКРОПОЛЕ ЕТИКЕТНИХ АНТРОПОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЕПІСТОЛЯРНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Журавльова Н. М., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті на матеріалі листів українських інтелігентів розглядаються етикетні антропоніми як важливий лексичний засіб вираження епістолярної ввічливості ХІХ – початку ХХ ст. Автор визначає, які етикетні антропоніми виконували функцію мікрополя найбільш однозначно, використовувалися систематично й через те входили до ядра, а які перебували на периферії польової структури.

Ключові слова: звертання, гоноратив, етикетний епітет, етикетна ситуація, епістолярна ввічливість.

Журавлёва Н.Н. МИКРОПОЛЕ ЭТИКЕТНЫХ АНТРОПОНИМОВ УКРАИНСКОЙ ЭПИСТОЛЯРНОЙ ВЕЖЛИВОСТИ ХІХ – НАЧАЛА ХХ ВЕКА / Запорожский национальный университет, Украина

В статье на материале писем украинских интеллигентов рассматриваются этикетные антропонимы как важное лексическое средство выражения эпистолярной вежливости XIX – начала XX века. Автор определяет, какие этикетные антропонимы выполняли функцию микрополя наиболее однозначно, использовались часто, вследствие чего принадлежали к ядру поля, а какие пребывали на периферии полевого структуры.

Ключевые слова: обращение, гоноратив, этикетный эпитет, этикетная ситуация, эпистолярная вежливость.

Zhuravlyva N.M. MICROFIELD OF ETIQUETTE ANTHROPONYMS OF UKRAINIAN EPISTOLARY POLITENESS OF 19th – BEGINNING OF 20th C / Zaporizhzhya National University, Ukraine

Anthroponyms as an essential lexical means of expressing epistolary politeness of 19th – beginning of 20th C are analysed on the basis of Ukrainian intelligentsia's letters. The author of the article defines which etiquette anthronyms played the role of microfield more definitely, were used systematically and thus entered into the core and which were on the periphery of field structure.

Key words: address, politeness towards, etiquette epithet, etiquette event, epistolary politeness.

Важливе місце у функціонально-семантичному полі епістолярної ввічливості XIX – початку XX ст. займали етикетні антропоніми, які використовувались в листах для чемної номінації категорії адресанта, адресата та відсутніх осіб у ситуації згадування про них та при передачі їм вітання чи привіту. Порушення цієї проблеми й часткове її розв'язання знаходимо в наукових розвідках Я. К. Радевича-Винницького [31, 110-120], С. К. Богдан [1, 375-376; 2, 228-229], Н. М. Журавльової [8, 40-41]. Однак на сьогодні в українському мовознавстві відсутні роботи, в яких би етикетні антропоніми – важливий лексичний засіб вираження епістолярної ввічливості, розглядалися як лексико-семантичне мікрополе. Така спроба робиться нами вперше. У статті ставимо за мету визначити, які етикетні антропоніми входили до ядра та його центру, а які відносились до ближньої, крайньої та дальньої периферії.

Традиція використання власного імені для ідентифікації особи бере свій початок ще в період існування Київської Русі. Для вираження епістолярної ввічливості XIX – початку XX ст. в листах до близьких друзів використовувались як етикетні чоловічі власні імена (як офіційні, так і їх розмовно-пестливі варіанти) у формі кличного відмінка однини: «Грицю!» [47, 217] (Т. Шевченко до Г. Честахівського); «Не наше се діло, Тарасе!» [3, 122] (П. Куліш до Т. Шевченка); «Не знаю, Дмитрусю, чому се мені воно так здається...» [6, 74] (К. Білиловський до Д. Яворницького). Такі етикетно-ввічливі звертання часто поєднувались з емоційно-оцінними епітетами й вживались як на початку, так і в текстах листів: «Як ся маєте, дорогий Володимире?...» [11, 427] (М. Коцюбинський до В. Гнатюка); «Любий Ониську!» [15, 530] (М. Кропивницький до О. Суслова); «Коханий Славку!» [42, 71] (І. Франко до Я. Рошкевича); «Дорогий мій і любий Дмитре!» [6, 72] (К. Білиловський до Д. Яворницького). У родинних листах перевага надавалася пестливо-поштивим звертанням, вираженням розмовними варіантами офіційних власних імен: «Ех, Грицю, Грицю! дав би Бог, щоб хоч ти жив недалеко од мене! все б мені якось одрадініше було» [32, 360] (С. Руданський до Г. Руданського); «Всі ми сердечно поздоровляємо тебе, дорогий Хомця, з іменинами і бажаємо всього найкращого» [11, 426] (М. Коцюбинський до Х. Коцюбинського). Чоловічі власні імена використовувались у листах і як гоноративи. Так, ними послуговувалися адресантки для ввічливого називання своїх чоловіків в етикетній ситуації згадування про них, а також при передачі адресату від імені чоловіка поклону чи привіту: «Опанас Вам дуже кланяється» [4, 39] (Марко Вовчок до Т. Шевченка); «Пришліть, будьте ласкаві, нам ті «Пісні до танцю», що колись Клим лишив у Вас для проектованого видання в Одесі» [39, 221] (Леся Українка до М. Комарова); «Вашій шановній жінці поклін від мене і від Олександра» [22, 127] (Л. Старицька до М. Коцюбинського). Гоноративи, виражені чоловічими власними іменами, входили до складу самоназивань – власне епістолярного засобу вираження ввічливості: «Щиро прихильний до Вас Панько» [3, 298] (П. Куліш до М. Павлика); «Твій до ями могильної Кесар» [6, 77] (К. Білиловський до Д. Яворницького); «Щиро почитуючий Вас і шануючий Марко» [15, 445] (М. Кропивницький до Б. Грінченка). Такі гоноративи використовувались і для ввічливого іменування відсутньої особи в ситуації згадування про неї та передачі їй привіту чи поклону: «Цілую Михайла, Федора і Семена» [47, 186] (Т. Шевченко до П. Куліша); «Що б я зробив, якби у поміч собі не обрав Петра?» (Мова йде про Саладилова Петра Матвійовича – полковника Генерального штабу, члена української громади в Петербурзі) [6, 64] (К. Білиловський до Д. Яворницького).

Важливим засобом вираження шанобливої ввічливості в епістолярію XIX – початку XX ст. було величання на ім'я та по батькові. «Данило Семенович!» [47, 272] (Т. Шевченко до Д. Каменецького); «Слисею Кипріяновичу!» [28, 491] (І. Нечуй-Левицький до Є. Трегубова); «Трохиме Миколайовичу!» [7, 225] (Д. Яворницький до Т. Романченка). При ввічливій апеляції до осіб чоловічої статі в епістолярію використовувались такі звертальні моделі: а) офіційно-гречні, які складалися з гонорифічного епітета та власного імені й назви по батькові: «Вельмишановний Григорію Іпатійовичу!» [25, 512] (Панас Мирний до Г. Маркевича); «Високоповажаний Миколаю Хведоровичу!» [15, 522] (М. Кропивницький до М. Сумцова); б) емоційно-гречні, до складу яких входили оцінні етикетні епітети й величання на ім'я та по батькові: «Дорогий Миколо Федоровичу!» [11, 395] (М. Коцюбинський до М. Чернявського); «Любий

та дорогий Михайле Михайловичу!» [19, 166] (М. Вороний до М. Коцюбинського) [Детально див.: 8, 40-44].

Східноукраїнські інтелігенти послуговувалися такими гречними утвореннями часто, а західноукраїнські автори зрідка і то переважно в листах до адресатів Східної України. І це не випадково, оскільки на сьогодні серед мовознавців немає єдиної думки з приводу вживання такого етикетного мовного засобу як власне ім'я та назва по батькові. Сучасні дослідники українського мовного етикету М. Г. Стельмахович і С. К. Богдан вважають, що «звертання на ім'я та по батькові не типове для українців» [35, 14; 1, 376]. Більшість же мовознавців, а саме: К. В. Харлампович [45, 11], І. І. Огієнко [27, 247], Я. К. Радевич-Винницький [31, 110-118], М. Л. Худаш [46, 112], П. В. Одарченко [30, 274] та інші переконливо доводять, що величання на ім'я та по батькові є давнім українським звичаєм, а не «чуженародним», - як думала Леся Українка [Див.: 38, 248]. Дослідниця історії українського мовного етикету О. М. Миронюк зазначає, що «така форма гоноративу як ім'я та по батькові (дуже рідко й по матері) в давньоруську добу була насамперед засобом ідентифікації особи. Протягом усього періоду розвитку української мови поширеним способом привертання уваги є звертання на ім'я та по батькові, що безпосередньо засвідчують писемні джерела XI – XX ст.» [26, 13, 15, 19]. На думку В. І. Сімовича, «це звичай однаково наш, як і московський, та тільки під впливом польським, може правдивіше буде західноєвропейським, - він у нас затратився. Колись був він і в чехів, і в поляків, і в сербів – та згодом пропав» [33, 285-286].

Якщо гречними звертаннями на ім'я та по батькові послуговувалися переважно східноукраїнські інтелігенти, то гоноративи, виражені таким величанням, використовувалися на всіх українських теренах. Цьому, очевидно, сприяла уснорозмовна традиція, яка панувала здавна в українських інтелігентних родині і яка знайшла своє відображення в епістолярній ввічливості XIX – початку XX ст. [Див.: 29, 53]. Власне ім'я та назва по батькові як гоноратив часто вживалася в листах для шанобливо-ввічливого найменування відсутніх осіб в етикетній ситуації згадування про них: «Оце був тільки що у нас Ілля Людвигович, та так Чернігівщиною запахло, що й до Вас писати схотілося» [22, 86] (О. Русов до М. Коцюбинського); «Шкода мені, мамочко, що я не знала, на коли був назначений ювілей Миколи Віталійовича, все ж таки хоч телеграму прислала б» [39, 97] (Леся Українка до О. Косач (матері)).

Гонорифічний епітет в складі такого гоноратива сприяв посиленню епістолярної шанобливої ввічливості: «З цим проханням ударяємося і до *вельмишановного Марка Лукича*» [25, 486] (Панас Мирний до М. Заньковецької). Гоноративи-величання як важливий засіб вираження епістолярної шанобливої ввічливості використовувалися в листах і для гречної номінації відсутньої особи в етикетній ситуації передачі їй вітання, привіту, поклону: «Мій щирий привіт *Павлові Пилиповичу!*» [12, 370] (М. Коцюбинський до Л. Будая); «*Михайлові Петровичеві* мій щирий поклін» [42, 231] (І. Франко до М. Павлика). У листах до адресаток гоноративами, вираженими власним ім'ям і назвою по батькові, адресанти величали їхніх чоловіків: «Моє сердешне привітання *Миколаєві Карповичеві*» [25, 450] (Панас Мирний до М. Заньковецької); «Заразом засилаю *високоповажаному Петрові Антоновичу*, Лесі і всій Вашій сім'ї низенький поклін» [43, 310] (І. Франко до Олени Пчілки); «Ваше горе велике, та й наше так само велике, бо *Борис Дмитрович* був чудовий стиліст і писав найчистішою й найкращою мовою в наш час» [28, 483] (І. Нечуй-Левицький до М. Грінченко). Шанобливі гоноративи нерідко були частотними й у листах західноукраїнських інтелігентів. Так, гоноративом на ім'я та по батькові І. Я. Франко величав як жінок, дочок адресатів, так і свою дружину: «*Ольга Федорівна* трохи заспокоїлась, працює багато в домі ...» [44, 339] (до Є. Трегубова); «*Євгеній Олександровній* прошу передати моє братнє поздоровлення» [42, 513] (до О. Кониського); «Дуже жаль, що здоров'я *Лариси Петрівни* не поправилось в Криму так, як усі ми надіялися» [43, 299] (до Олени Пчілки).

Гоноративом-величанням нерідко послуговувався в листах до М. М. Коцюбинського західноукраїнський етнограф і фольклорист В. М. Гнатюк: «Чи бачили вже нову повість *Гната Мартиновича?*» [19, 313]; «...задумую написати ще статтю до «Діла» про нашу літературну мову, де трошки почешу *Івана Семеновича* ...» [19, 352]; «Будьте ласкаві *Осипові Олександровичеві* передати залучену картку ...» [19, 331]. Такі гоноративи етнограф використовував і як гречне самоназивання, що рідко трапляється в листах інших авторів: «*Володимир Михайлович*» [19, 314]; «*Ваш Володимир Михайлович*» [19, 306] [Детально див.: 9, 25-34].

Крім власного імені й назви по батькові, яке виконувало в епістолярію роль гречних звертань і гоноративів, як засіб вираження ввічливості в листах використовувалось й тричленне іменування (власне ім'я, назва по батькові та прізвище) лише як гоноратив: «Радію цілим серцем, що *Марко Лукич Кропивницький* зросив Вашу душу надією на постановку «Байди» [18, 329] (М. Лисенко до Ганни Барвінок); «І от моя рада Вам: удайтеся з запитаннями до *Слисея Кипріяновича Трегубова*, котрий причинився до надрукування «Хіба ревуть воли ...» [14, 21] (А. Кримський до О. Огоновського); «Уклоніться низенько Миколі Івановичу Костомарову» [34, 456] (М. Старицький до Д. Мордовцева). Майже виключно для ввічливого називання відсутньої особи в етикетній ситуації згадування про неї як гоноратив використовувався двойменний антропонім (власне ім'я й прізвище): «Получив я од *Грицька Галагана* все твоє добро» [47, 214] (Т. Шевченко до М. Максимовича); «Бо *Василь Білозерський* і по

розуму, і по серцю – чоловік вельми хороший, один із немногих на світі ...» [3, 208] (П. Куліш до І. Пулюя); «Небіжчик *Володимир Барвінський*, цей найделікатніший з галичан, було питає в мене за деякий дріб'язок» [28, 20] (І. Нечуй-Левицький до М. Коцюбинського).

Офіційно-ввічливі звертання на прізвище в цілому мало характерні для української епістолярної ввічливості XIX – початку XX ст.: «*Дорогий Кривинюк!*» [24, 265] (М. Косач до М. Кривинюка). Звертання на прізвище були частотними в епістолярній спадщині О. Ю. Кобилянської, де з'явилися, очевидно, під впливом німецького мовного етикету, який письменниця добре знала» [Див.: 41, 11]. Напр.: «Мені здається, що я маю Вам ще багато, багато говорити – *добрий Тодоров!*»; «Пишіть, *дорогий Тодоров!*» [10, 464] (до Петко Тодорова). Гоноративи, виражені прізвищем, у листах були частотними й використовувались для ввічливого іменування відсутньої особи: а) в етикетній ситуації називання чи згадування про неї: «У Києві *Кониський* хоче видати скриню нашої словесності» [3, 222] (П. Куліш до О. Барвінського); «Говорив науково *Грушевський*. Живо і пориваюче – *Стоцький*, а по-школярськи – *Колесса*. *Франко* і *Грушевський* говорили справді красно ...» [10, 370] (О. Кобилянська до В. Стефаника); «Що за чудова людина *Франко*! Просто геніальна, а до того високочесна, встійна, міцна» [19, 161] (М. Вороний до М. Коцюбинського); б) при передачі відсутній особі вітання, привіту, поклону: «*Шевченку* прошу кланятися від нас обох» [3, 157] (П. Куліш до Д. Каменецького); «*Стефаника* привітайте від мене, як побачите» [38, 131] (Леся Українка до М. Павлика); «Щире привітання *Павликові*» [5, 231] (П. Грабовський до І. Франка).

Антропоніми-псевдоніми в епістолярію XIX – початку XX ст. використовувались адресантами теж як гоноративи: «Старий *Перебендя* писав колись мені, що в Томському є дехто з щирих українців» [5, 272] (П. Грабовський до Б. Грінченка); «Кланяйся їм усім, особливо *Сивенькому* передай моє щире поздоровлення» [43, 100] (І. Франко до О. Франко). Прибране ім'я в псевдонімах нерідко опускалося, а як гоноратив використовувалося лише прибране прізвище, яке мало відтінок фамільярності: «*Мирний* прислав вірші – нехай йому Господь в день страшного суду не згадає про їх!» [11, 371] (М. Коцюбинський до В. Гнатюка); «За вислання віршів до *Лукича* я Вам дуже вдячна ...» [13, 467] (Уляна Кравченко до І. Франка).

Іноді в листах адресанти послуговувалися гоноративами-прізвищами, які вживалися для поштиво-фамільярної номінації відсутніх осіб: «Пошлю, як ти здоров кажеш, *старому Щені* ...» [23, 84] (Я. Кухаренко до Т. Шевченка); «... кажуть, що як не помилюють, то це *бідного Чуба* зовсім знищить ...» [34, 408] (М. Старицький до М. Драгоманова).

Для ввічливого найменування осіб жіночої статі українські інтелігенти використовували різноманітні антропоніми. Так, поштиві звертання, виражені розмовно-пестливими варіантами офіційних власних жіночих імен, вживалися в листах до добре знайомих адресаток, до коханих, а також до дружин та сестер: «*Моя кохана Сауно!*» [3, 82] (П. Куліш до дружини); «*Мила, кохана Марусе!*» [11, 9] (М. Коцюбинський до М. Міхневич); «*Кохана Ольдзю!*» [42, 68] (І. Франко до О. Рошкевич). Для ввічливої номінації своєї дружини в ситуації згадування про неї чи при передачі від її імені вітання, привіту адресанти використовували офіційні власні особові імена: «*Ольга* шле тобі од всього серця найкращі бажання і просе, щоб ти, мій старий і щирий друзяка-побратим, хочай і одним оком, зглянувся на нас, та поміг вирятуватись-визволитись відсіль на Русь-Україну» [6, 98] (К. Білиловський до Д. Яворницького).

Гоноративом, вираженням величання на ім'я та по батькові, адресанти послуговувалися для гречного називання як своєї, так і дружини адресата: «*Ольга Антонівна* дуже дякує за пам'ять і шану і тебе сердешно вітає» [18, 294] (М. Лисенко до Б. Познанського); «*Марія Миколаївна* і я засилаємо Вам і *Вірі Устимівні* свої привітання» [20, 75] (Б. Грінченко до М. Коцюбинського). Особливо частотними були шанобливі гоноративи в етикетній ситуації передачі дружині адресата вітання, поклону, подяки: «Спасибі *вашій любій Мар'ї Васильєвні* за її ласкаве привітання» [47, 223] (Т. Шевченко до М. Максимовича); «Передайте моє вітання *Ользі Федоровні*, бажаю їй доброго здоров'я» [37, 174] (Леся Українка до І. Франка); «Шановній *Вірі Устимівні* передайте моє щире шанування і поклон» [21, 239] (М. Лисенко до М. Коцюбинського). Для ввічливого називання своєї дружини автори листів використовували гоноратив-псевдонім або лише один із його компонентів: «*Ганна Барвінок* прихильно Вам відклоняється» [3, 313] (П. Куліш до В. Тарновського(сина)); «Для *Вовчка* б добре світа і людей побачить, дуже б добре» [23, 122] (О. Маркович до Т. Шевченка); «*Моя Ганна* дуже вподобала мій переклад, а вона силу в слові знає» [3, 293] (П. Куліш до М. Старицького).

Листи до адресаток рясніють початковими гречними а іноді й емоційно-ввічливими звертальними формулами. Гречні звертальні моделі були частотними й мали відтінок офіційності: «*Високоповажана Любов Олександрівна!*» [11, 341] (М. Коцюбинський до Л. Яновської); «*Високоповажна Олександро Михайлівно!*» [28, 461] (І. Нечуй-Левицький до Ганни Барвінок); «*Вельмишановна Мар'я Михайлівно!*» [25, 515] (Панас Мирний до М. Старицької). При звертанні до добре знайомих осіб жіночої статі використовувались емоційно-ввічливі апелятиви: «*Кохана Ольго Петрівно!*» [34, 618] (М. Старицький до Олени Пчілки).

Для шанобливо-ввічливого найменування відсутньої особи жіночої статі в етикетній ситуації передачі їй вітання, привіту, поклону використовувалося як гоноратив величання на ім'я та по батькові: «А тепер поки що поклонись од мене всему дому вашому і добрій *Варварі Ніколаєвні* ...» [17, 57] (Т. Шевченко до А. Лизогуба); «*Марії Григорійовні* - щирий поклон» [3, 146] (П. Куліш до О. Милорадовичівни).

Крім цього, для чемної номінації відсутньої особи жіночої статі в етикетній ситуації називання, згадування про неї вживалися гоноративи-антропоніми, виражені: а) прізвищем: «Яке чудове оповідання *Кобилянської* «Через море». Міцний і глибокий у неї талант» [22, 281] (М. Чернявський до М. Коцюбинського); «Що чудове у *Косач*, так це передмова Володимира Боніфатійовича Антоновича, підписана прізвищем *Косач*» [48, 111] (П. Литвинова до Ф. Вовка); б) псевдонімом: «*Марко Вовчок* – це псевдонім якоїсь пані Маркевич» [47, 211] (Т. Шевченко до М. Лазаревського); «Особливо бажалось би мені бачити в ньому ім'я *Дніпрової Чайки*, котрої дзвінка міра чогось замовкла» [44, 96] (І. Франко до Олени Пчілки).

Іноді в епістолярію вживалося як етикетне лише прибране ім'я чи прізвище, що надавало гоноративу фамільярного відтінку: «*Лесю* ж Вам конче треба пізнати і подружитися з нею» [16, 246] (М. Павлик до С. Крушельницької); «Що скаже на те *Пчілка*, яка його (Філянського) так вихвалила в «Рідному краї» [19, 274] (В. Гнатюк до М. Коцюбинського). Однак гоноративи, виражені прибраним прізвищем, які виконували роль самоназивань, такого відтінку не мали: «Низенько Вам і Вашій високошановній дружині кланяюсь і дякую за пам'ять, зроблену *Барвінку*» [17, 161] (Ганна Барвінок до І. Шрага); в) прізвищем, власним ім'ям та назвою по батькові: «На превеликий жаль, я ніяк не можу прибути у Київ, щоб разом з другими вшанувати нашу гордош і нашу славу - *Мар'ю Костянтинівну Заньковецьку* – в день святкування її 25-літньої невсипучої і славетної праці задля нашого рідного кону» [25, 515] (Панас Мирний до М. Старицької); г) власним ім'ям і прізвищем: «Заяви послати повинні й через *Софію Русову*, то вона таки передасть, кому слід» [20, 139] (М. Дмитрієв до М. Коцюбинського); д) величанням на ім'я та по батькові: «Засилаю Вам пригадану мною напись до малюнків «Енеїди», що думка їх заслати *Марії Костянтинівні*» [25, 509] (Панас Мирний до Г. Маркевича).

Засобом вираження епістолярної поштивості виступали також андроніми – особові жіночі назви, утворені за прізвищем чоловіка, які мали розмовний відтінок і вживалися в листах лише як гоноративи. Цей тип поштивих жіночих найменувань представлений у листах як іменниковими, так і прикметниковими утвореннями, маркованими різними суфіксами, які надавали антропонімам відтінку фамільярності.

Серед етикетних андронімів виділяємо: а) загальнонаціональні іменникові деривати з суфіксом –их-а: «Чув, що *Кулішиха* засилала до цензури покійного свого чоловіка переклад «Ромео і Джульєтти», щоб видати його тут» [25, 462] (Панас Мирний до Я. Жарка); «До *Грінченчихи*, якщо будеш посилать колядки, звертайся так ...» [36, 501] (А. Тесленко до І. Тесленка); б) загальноукраїнські іменникові моделі на –к-а: «За *Затиркевичку* напишіть і спитайте, де вона ...» [18, 366] (М. Лисенко до Г. Маркевича); «... а про *Марковичку* хіба тільки скажу, що звичайніш та краще не годен уже ніхто написати ...» [40, 360] (Ю. Федькович до Д. Танячкевича); в) регіональні прикметникові суфіксальні утворення на –ова, –ева: «Поздоровте *Франкову* від мене. Се дивне, як вона мою симпатію здобула» [10, 369] (О. Кобилянська до О. Маковея); «Кілька разів взивала мене *Озаркевичева*, щоб прислати вірші до якоїсь часописі жіночої ...» [13, 464] (Уляна Кравченко до І. Франка). Фамільярність етикетно-поштивного жіночого найменування була більш відчутною, якщо воно вживалося в реченні на фоні гоноратива-псевдоніма, який стосувався іншої жінки: «Адрес Ваш до *Кулішихи* добрий і я радив би Вам заждати ще трохи, а рівночасно написати об сім ділі до *Олени Пчілки*» [43, 65] (І. Франко до Н. Кобринської). Для поштивного найменування дівчат як гоноративи використовувались жіночі патроніми на –івн-а, які утворилися від батькового прізвища й часто вживалися в сполученні з власним особовим ім'ям: «Сьогодні хтось трошки розкис, бо втомлений: вчора було весілля *Катрі Лисенківни*, що пішла за молодого маляра Масляникова ...» [38, 292] (Лєся Українка до О. Кобилянської).

Отже, до ядра мікрополя етикетних антропонімів входили: власне ім'я й назва по батькові (як звертання й як гоноратив); офіційні чоловічі власні імена (як звертання й як гоноратив для іменування свого чоловіка та самоназивання); власне ім'я, назва по батькові й прізвище (як гоноратив); прізвище (як гоноратив); власне ім'я й прізвище (як гоноратив); псевдонім (як гоноратив), а також офіційно-гречні звертальні моделі та емоційно-гречні апелятивні моделі (лише до осіб чоловічої статі).

До ближньої периферії відносимо: пестливі варіанти чоловічих власних імен (розм.); емоційно-поштиві звертальні моделі (етикетний епітет + пестливий варіант чол. та жін. власного імені) (фам.); емоційно-гречні звертальні моделі (до осіб жіночої статі).

До дальньої периферії належали: пестливі варіанти чоловічих власних імен (як звертання й як гоноратив (самоназивання) (розм.); прізвище (як звертання) (рідко), частина псевдоніма (фам.).

До крайньої периферії зараховуємо: офіційні чоловічі власні імена (як гоноратив) (рідко); прізвиська (як гоноратив) (фам.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.
2. Богдан С. Типологічне й індивідуальне в епістолярній поведінці Василя Стефаника: звертання // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 34, ч. II. – Львів, 2004. – С. 225-230.
3. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. – Нью-Йорк – Торонто: Українська вільна Академія наук у США, 1984. – 326 с.
4. Вовчок Марко Твори: У 7 т. – Т. 7, кн. 2: Листи. – К.: Наукова думка, 1967. – 423 с.
5. Грабовський П. А. Вибрані твори: У 2 т. – Т. 2: Статті. Нариси. Оповідання. Листи. – К.: Дніпро, 1985. – С. 169-343.
6. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. – Вип. 2: Листи діячів культури до Д. І. Яворницького. – Дніпропетровськ, 1999. – 460 с.
7. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. – Вип. 4: Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2005. – 496 с.
8. Журавльова Н. Про величання на ім'я та по батькові у листах письменників XIX – початку XX століття // Наукові записки Тернопільського держ. пед. університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство ч. 2. – Тернопіль, 2003. – С. 40-45.
9. Журавльова Н. «Я навіть не заслужив на таку ввічливість ...» (Відбиття етнопсихологічних ознак українського менталітету в етикеті листування В. Гнатюка з М. Коцюбинським) // Наукові записки Тернопільського нац. пед. університету ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство.- № 1(99). – Тернопіль, 2006. – С. 25-34.
10. Кобилянська О. Ю. Твори: У 5 т. – Т. 5: Статті та спогади. Автобіографії. Листи. – К.: Держ. вид-во худ. літ., 1963. – С. 247-767.
11. Коцюбинський М. М. Твори: У 6 т. – Т. 5: Листи (1886-1905). – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 463 с.
12. Коцюбинський М. М. Твори: У 6 т. – Т. 6: Листи (1906-1913). – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 491 с.
13. Кравченко Уляна Вибрані твори: Поезії. Спогади учительки. Оповідання. Статті. Листи до Івана Франка. – К.: Держ. вид-во худ. літ., 1958. – С. 436-498.
14. Кримський А. Ю. Твори: У 5 т. – Т. 5, кн. 1: Листи (1890-1917). – К.: Наукова думка, 1973. – 547 с.
15. Кропивницький М. Л. Твори: У 6 т. – Т. 6: Нариси та вірші. Автобіографічні матеріали. Листи. – К.: Держ. вид-во худ. літ., 1960. – С. 241-572.
16. Крушельницька С. А. Спогади. Матеріали. Листування. – К.: Музична Україна, 1979. – С. 183-448.
17. Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага. – Київ. – 2007. - № 10. – С. 155-167.
18. Лисенко М. В. Листи. – К.: Мистецтво, 1964. – 533 с.
19. Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. 1: Айхельбергер – Гнатюк. – К.: Українські пропілеї, 2002. – 367 с.
20. Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. 2: Горошовський – Іткін. – Ніжин: Аспект, 2002. – 344 с.
21. Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. 3: Карманський – Мочульський. – Ніжин: Аспект, 2002. – 480 с.
22. Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. 4: Науменко – Яновська. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2003. – 400 с.
23. Листи до Тараса Шевченка. – К.: Наукова думка, 1993. – 383 с.
24. Листи так довго йдуть ... Знадоба архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі. – К.: Просвіта, 2003. – 308 с.
25. Мирний Панас Твори: У 5 т. – Т. 5: Драматичні твори. Вибрані поезії та переспіви. Статті та промови. Щоденники. Листи. – К.: Держ. вид-во худ. літ., 1960. – С. 429-559.
26. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету (засоби вираження ввічливості): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1993. – 22 с.
27. Митрополит Іларіон Назви по батькові // Наша літературна мова. Як писати й говорити по-літературному. Мовні нариси. – Вінніпег: Наша культура, 1958. – С. 247-249.

28. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: У 10 т. – Т. 10: Біографічні матеріали. Статті та рецензії. Фольклорні записи. Листи. – К.: Наукова думка, 1968. – С. 253-587.
29. Німчук В. В., Яковенко Н. М. Підкоморські книги Правобережної України кінця XVI – першої половини XVII ст. // Книга Київського підкоморського суду (1584-1644). – К.: Наукова думка, 1991. – С. 53.
30. Одарченко П. Назви по батькові в українській мові (Відповідь п. Іванові Чинченкові) // Одарченко П. Про культуру української мови. 3б. ст. – К.: Смолоскип, 1997. – С. 273-276.
31. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування. – Львів: Сполом, 2001. – 223 с.
32. Руданський С. В. Твори: У 3 т. – Т. 2: Співи. Переклади та переспіви. Листи. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 357-410.
33. Сімович В. І. Наша товариська мова // Сімович В. І. Праці: У 2 т. – Т. 1: Мовознавство. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – С. 283-289.
34. Старицький М. П. Твори: У 8 т. – Т. 8: Оповідання. Статті. Листи. – К.: Дніпро, 1965. – С. 431-751.
35. Стельмахович М. Г. Український мовленнєвий етикет // Урок української. – 2001. - № 3. – С. 14-15.
36. Тесленко А. Ю. Повне зібрання творів: Художня проза. П'єси. Дописи. Етнографічні нариси. Листи. – К.: Наукова думка, 1967. – С. 487-547.
37. Українка Леся Зібрання творів: У 12 т. – Т. 10: Листи (1876-1887). – К.: Наукова думка, 1978. – 542 с.
38. Українка Леся Зібрання творів: у 12 т. – Т. 11.: Листи (1888-1902). – К.: Наукова думка, 1978. – 480 с.
39. Українка Леся Зібрання творів: У 12 т. – Т. 12: Листи (1903-1913). – К.: Наукова думка, 1979. – 694 с.
40. Федькович Ю. А. Твори: У 2 т. – Т. 2: Повісті. Оповідання. Казки. Драматичні твори. Листи. – К.: Дніпро, 1984. – С. 343-426.
41. Формановская Н. И., Соколова Х. Р. Речевой этикет: Русско-немецкие соответствия: Справочник. – М.: Высшая школа, 1989. – 96 с.
42. Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 48: Листи (1874-1885). – К.: Наукова думка, 1986. – 768с.
43. Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 49: Листи (1886-1894). – К.: Наукова думка, 1986. – 809 с.
44. Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 50: Листи (1895-1916). – К.: Наукова думка, 1986. – 703 с.
45. Харлампович К. В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Томъ 1. – Казань, 1914. – С. X-XI.
46. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. – К.: Наукова думка, 1974. – 236 с.
47. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 6 т. – Т. 6: Листи. Нотатки. Фольклорні записи. – К.: Вид-во АН УРСР, 1964. – С. 9-300.
48. Шудря Є. З життєпису дослідниць українських старожитностей XIX ст. (Листування П. Литвиної з Ф. Вовком) // Народна творчість та етнографія. – 1999. - № 5-6. – С. 106-115.